

Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, X (Üzbek Bayçura Özel Sayısı), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001, ISSN-1300-5715

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, çıkarmakta olduğu araştırma dergisinin onuncu sayısını Tatar Türklerinin çalışkan ve çilekeş ilim adamlarından Üzbek Ş. Bayçura'ya (6.1.1923 – 12.3.1996) ithaf ederek *Üzbek Bayçura Özel Sayısı* olarak yayımlamıştır. 400 sayfaya yakın bir hacimde çıkan bu dergide Üzbek Ş. Bayçura'nın hayatı, eserleri ve bazı makaleleri ile Türk Dili ve edebiyatı ile ilgili özgün makaleler yer almıştır.

Derginin başında Mustafa Öner'in hazırladığı Üzbek Ş. Bayçura (Hayatı ve Eserleri Üzerine) başlıklı Bayçura'yı tanıtan bir makale (s: 1-44) bulunmaktadır. Bu makalenin birinci bölümü merhum Üzbek Bayçura'nın bizzat kaleme aldığı otobiyografisi ile çeşitli mektuplarından meydana gelmiş, ikinci bölüm ise eserlerinin bibliyografyasından oluşmuştur. Mustafa Öner, makalesinin sonunda Bayçura'nın kitaplarının, notlarının ve bazı eşyasının Ege Üniversitesine getirilişini şöyle anlatmaktadır:

"1996 yılının Mart ayı ortalarında, Finlandiya üzerinden, müşterek dostlarımız vasıtasıyla gelen haber, Üzbek Bayçura'nın 12 Mart günü vefat ettiği bilgisini ulaştırdı. Dolayısıyla merhumun isteği artık vasiyet hâlini almış oluyordu. 1996 yılının aynı zamanda, bütün Tatarların sevgili şairi Abdullah TUKAY'ın doğumunun 110. Yılı olması dolayısıyla, Tataristan'da üst düzeyde kutlamalar ve bir akademik konferans olacaktı. Çağrıldığım bu toplantı, beni asıl meşgul eden merhum Bayçura'nın isteğini yerine getirebilmek için bir fırsattı....Kazan-Moskova-St.Peterburg arasında yaklaşık 3000 kilometre kadar tutan yolculuk, konaklamalarla birlikte dört gün sürmüştür...Evinde kaldığımız iki gün boyunca, yirmi beş yaşlarında yoldaşımınla birlikte dört kolda taşıyabildiğimiz kitabın bize en gerekli olanlarını seçip paketledik ve birkaç şahş eşyasını da hatıra olarak aldık, son bulduğumuz tren biletleriyle, geldiğimiz Moskova üzerinden Kazan'a döndük... Böylece 1996 yazından itibaren, Dr. Bayçura'nın ömrü boyunca kullandığı sayfaları arasına notlar yazdığı, Ural-Altay dilciliği ve Türkolojiye ait iki yüz kadar kitap, adının saygıyla anıldığı Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü dil araştırmacılarının ve öğrencilerinin kullanımına girmiştir. Bölüm bünyesinde özel bir kitaplıkta toplanan bu kitapların hepsi tek tek "BAYÇURA" damgası basılı hâlde muhafaza edilmektedir. Bu şekilde merhumun vasiyet niteliğindeki isteği, bir nebze olsun yerine getirilmeye çalışılmıştır."

Bayçura otobiyografisinde, bir resim karşısında babasının şaka olarak "Stalin kuyrukta beklemiyor" sözünü söylemesinden dolayı cehenneme dönen aile hayatını, çalışmalarının nasıl engellendiğini, çalıştığı işlerden haksız yere uzaklaştırıldığını, Sovyet blokundaki birçok Türk kökenli aydının başına gelmiş

trajik olaylar gibi, kendisinin başından geçenleri anlatmaktadır. Bu otobiyografiyi Sovyet sistemini tanımak isteyen herkesin okuması gereklidir. Bayçura, kendisine yardımcı olan Sovyet aydınlarını da (bunlar çok azdır) anmaktadır. Kendi eserlerinin Ruslar tarafından intihalini meselâ şu ibret verici cümlelerle anlatmaktadır:

"3. Altay Bölümü Uzmanı A. M. Şçerbak ile olan ihtilâf... Şçerbak'ın çalışmasını büyük bir dikkatle, diğer yazılarını emekleriyle karşılaştırarak inceledim ve benim iki ciltlik "Zvukoy stroy tatarskogo yazıka v svyazi s nekatorımı drugımı tyurkskimi i finno-ugorskimi yazıkam" adlı doktora tezimden kopya edildiğini tespit ettim. Üstelik benim çalışmam Dil Bilimi Enstitüsünde reddedilmiş ve ben 1963-65 yılları arasında işten mahrum edilmiş bir hayat sürerken Şçerbak benim tezimi kullanmayı suç görmemişti....Benim konuşmamla kimse ilgilenmedi ve ortaya koyduğum intihal meselesi konuşulmadı."

Bayçura, hayal kırıklıklarını ve Rus düzenini şu sözlerle açıklıyor:

"Geçmişime şöyle bakınca görüyorum ki, bazı şeyleri değerlendirirken büyük hatalar yapmışım. Ben bilime, bilim kanunlarına çok ciddi bakmışım. Buralarda çalışan insanların bilime çok farklı yaklaştıklarını, onu sadece para kazanma aracı olarak kullandıklarını ve bu davranışlarının hiç de ilmî olmayan isteklere dayandığını hesaba katmamışım. Benim kanun mücadelem de boşunadır. Rusya'da bunu bulamazsın ki...Benim kanuna olan güvenim ve bağlılığım anlaşmazlıkların derinleşmesine yol açıyordu. Kanun üzerine olan bilgilerim kanuna uygunsuz hareketleri tespit etmeme yarlıyordu ama burada kanuna uymak ve bunu kabul etmek yoktu. Rusya'da kanunlara rağmen "vicdana göre hareket etmek" alışkanlığı vardır. Bunu radyomuzdan her zaman duyuyoruz. Halen yazılmış kanunlara rağmen hayat başka yönde gitmektedir. Kurumların adaletine de güvenmemem gerekirdi, onlara müracaat ettiğin zaman ellerini sallayıp âcizce bekliyorlar."

Bayçura, ailesinin trajik sonucuyla ilgili cümleler:

"1972 yılı Aralık ayında babam ihtiyar gazeteci Şerif Bayçura, trajik bir biçimde zatürreeden vefat etti. Trajik, çünkü Kazan'ın bir hastanesinde tedavisiz bir hâlde tek başına bırakıldı. Seksen yaşındaydı. Annem de 1938'de esrarengiz bir şekilde kalp krizinden ölmüştü. Kendisi tabip idi. Daha önce Moskova'da Kremlin Hastanesinde yatıyordu."

"1990 yılı Aralık ayında eşim de kalp kriziyle aniden öldü. O da bilim daimiydi. Bütün hayatım boyunca çektiğim zorluklarda bana teselli veriyordu."

"Çalışma hayatım dikkate alınarak, zor şartlarda bilime katkıda bulunduğum için Guinness Rekorlar Kitabı'na kaydedildim. Halen basılmamışlar hariç, 150 civarında eserim vardır."

Üzbek Bayçura, rahat uyu, mekânın cennet olsun. Türk milleti senin gibi aziz evlâtlarını unutmayacaktır.

Dergide sırasıyla Üzbek Bayçura'nın babası Şerif Bayçura'nın "Üzbek Bayçura Davası Üzerine" yazdığı *Sovyet Türkoloji Geleneğine Bir Bakış*; Dr. Helil Selim'in *Üzbek Ş. Bayçura'nın Eserleri Üzerine* adlı tanıtıcı makaleleriyle; Üzbek Bayçura'ya ait *Karşılaştırmalı ve Yapılıklı Metodun Sıkıntıları ve Dilcilikte Yeni, Gerçekçi Bir Metodun Gerekliliği Üzerine*, (çev. Vahit Türk); *Bazı Etimoloji Prensipleri Üzerine*, (çev. Hatice Şahin); *Edebî Dil ve Yeni Dil Bilimi Yöntemleri* (akt. Özkan Öztekin); A. M. Şerbak, "Sravnitel' naya fonetika tyurkskih yazıkov" *Leningrad, 1970, 204.s.*" (çev. Muvafak Duranlı) başlıklı dört makale bulunmaktadır. Bu yazıların her biri Altayistik ve Türkoloji alanında kalem alınmış kıymetli çalışmalardır.

Derginin ikinci bölümünde Galina F. Blagova'nın *A. N. Samoyloviç ve Turetskije Etyudi (Türk Etütleri) Adlı Eseri* (çev. Muvaffak Duranlı); Andreas Bodrogligeti'nin *XIV. Yüzyıla Ait Türkçe Edebî Eserlerde –ısar /-iser Ekli Şekiller* (çev. Hatice Şirin); Prof. Dr. Halil Ersoylu'nun *Kıbrıs ve Ana Vatandaki Yer Adları Ortaklığı*; Prof. Dr. Günay Karaağaç'ın "*Han*" ve "*Hakan*" *Kelimeleri Üzerine*; Ebdüleli Kaydarov'un *Kazakça Üzerine Etimoloji Araştırmaları* (akt. Hatice Şirin); Gyula Nemeth'in *Türkçe Macarca Kavim Adları* (çev. Özlem Nemutlu); Mustafa Öner'in *Islah Edilmiş Arap Alfabeti ve Huca Bedî'nin Derlediği Tatar Ata Sözleri*; Özkan Öztekin'in *Türkçede Arapça Alıntıların Fonolojisi Üzerine*; Ernest Pulgram'ın *Aile Ağacı, Dalga Teorisi ve Diyalektoloji* (çev. Özkan Öztekin); E. V. Sevortyan'ın *Kırım Tatarcası* (çev. Minara Aliyeva); Zafercan Siddıkov'un *Sağ, Doğru ve Gerçek Kavramlarının Akrabalığı Üzerine*; Vahit Türk'ün *Alî Şîr Nevâî'nin Münacatı*, isimli yazıları bulunmaktadır.

Ü. Bayçura'nın "*Bazı Etimoloji Prensipleri Üzerine*" başlıklı makalesi etimoloji üzerinde çalışanların dikkatle incelemeleri gereken özgün bir makaledir. Bayçura bu makalesinde; Etimoloji çalışmalarında göz önünde tuttuğu iki prensibini şöyle ortaya koymaktadır: "*1. Etimolojiler siyasetin etkisi altında kalmalı, 2. En uzun fonetik şekil, aksi ispat edilene kadar en eski olanıdır; morfolojide ise tam tersi bir durum söz konusudur, yani en kısa şekil, en eskidir.*" Bayçura, bu yazısında Rusya Bilimler Akademisine bağlı olan Rus Dili Enstitüsü ve Dil Bilimi Enstitüsünce hazırlanmış beş sözlüğü incelemiş, bunlardan şu iki çalışmaya özel bir dikkat göstermiştir: 1. O. N. Trubaçev tarafından yayımlanan "*Slav Dilleri Etimoloji Sözlüğü, Moskova 1974*", 2. E. V. Sevortyan tarafından hazırlanan ve yayımlanan "*Türk Dilleri Etimoloji Sözlüğü Moskova 1974*". Bayçura, bir ekip tarafından derlenen ve on ciltten oluşan *Rus Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nü, "*pek çok yanlış etimolojiyle sonuçlanan prensiplerine bağlı olarak sayısız kusuru olduğunu, pek çok kelimenin Rusçaya mal edildiğini*" gösteren bir sözlük olarak örneklerle değerlendirmiştir. Bayçura, Turbaçev'in sözlüğünde,

yazarın "Ural-Altay dillerine paralel olan bir çok kelimeyi, kayıtsız şartsız Slavca kelime hazinesine bağladığını" söyleyerek, "oysa bunların Slav dillerindeki alıntı kelimeler de olabileceğini" belirtir. Bunu ispatlamak için çeşitli örnekler verir. Bayçura, Sevortyan'ın sözlüğünü tanıttıktan sonra "Yapı ve kaynaklar dik-kate alınarak, bu sözlüğün Radloff'un sözlüğünü taklit ettiğini görmek gerekir" şeklindeki kanaatını belirtir. Bayçura, Sevortyan'ın sözlüğündeki kelime başındaki konsanant türemesi (prothetic) örneklerini eleştirmiş, kendisi "kelime başındaki konsanantlı şekillerin, vokalli şekillerden daha eski olacağı sonucunu" çıkarmıştır. Bayçura, yazarların "bir yandan Komi ve Perm dillerinin diğer yandan da Türk ve Altay dillerinin ilişkisini görmezlikten geldiklerini" belirtip, Komi ve Fin-Ogur dilleriyle Türk ve Altay dillerinin denkliğini belirten yüzün üzerinde kelime tespit ettiğini söyleyerek bunlardan bazılarını makalesinde listeler hâlinde belirtmiştir.

A. M. Şçerbak'ın *Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Fonetigi* isimli kitabını ve bu konudaki Şçerbak'ın diğer çalışmalarını eleştiren Üzbek Bayçura'nın makalesi bilimsel intihal hâdisesinin ibret verici örneklerindedir.

Mustafa Öner, *Islah Edilmiş Arap Alfabeti ve Huca Bedii'nin Derlediği Tatar Ata Sözlüğü* başlıklı makalesinde Hoca Bedii'nin 1926 yılında, Kazan'da "Tataristan Devlet Neşriyatı"nda çıkan *Halk Edebiyatı –Mekaller, Tabışmaklar* adlı kitabında mevcut 1200 atasözünü, kitabın tıpkıbasımını da makalesinin sonuna ekleyerek incelemiştir. Bu çalışma ile Abdullah Battal Taymas'ın 1965'de Türk Dil Kurumu yayınları arasında çıkan ve 430 Tatar atasözünü ihtiva eden *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler* adlı eseri, birbirlerini tamamlayıp genişleten iki eser hâlinde Tatar atasözlerinin toplandığı bir kaynağı oluşturmaktadır. Bu makale, atasözleri üzerinde çalışanların incelemeleri gereken özgün bir makaledir.

Prof. Dr. Halil Ersoylu, *Kıbrıs ve Ana Vatandaki Yer Adları Ortaklığı* başlıklı makalesindeki çalışmalarını, "Kıbrıs ve Türkiye'deki Türk millî varlığının bilinenden ve umulandan çok daha fazla bir birlik ve bütünlük içinde bulunduğu birer tarihî damgası, tarihî, fakat aynı zamanda birer canlı belgesi durumundadır. Özellikle son çeyrek yüzyıldan beri de bu tarihî damgalar gitgide derinlik, sağlamlık ve belirginlik kazanmaktadır." cümleleriyle özetleyerek belirtmiş, bu karşılaştırmalı yer adları çalışmasıyla Kıbrıs Barış Harekâtından sonra Kıbrıs'ta Türk varlığının daha belirgin hâle geldiğini, Kıbrıs'ın Türkiye ile daha çok bütünleştiğini ortaya koymuştur.

Üzbek Ş. Bayçura'nın kitaplarını özel bir kitaplıkta koruma altına alan ve her biri kendi alanında özgün yapıya sahip olan makalelerden meydana gelmiş böyle bir dergiyi yayımlayan Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesini kutluyoruz.

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS